

NOTATKI FAUNISTYCZNE

Ptaki

Przemysław Stolarz

PTAKI REZERWATU IM. KRÓLA JANA III SOBIESKIEGO W WARSZAWIE, W GRANICACH OBECNYCH I HISTORYCZNYCH

Rezerwat przyrody w Lasach Wawerskich został utworzony w roku 1933 i obejmował 12 oddziałów o łącznej powierzchni ponad 300 ha (ryc.). Po wojennych zniszczeniach drzewostanu i pracach odnowieniowych, rezerwat powołano powtórnie w roku 1952 dla 5 oddziałów, a na pozostałym terenie powstał zamknięty ośrodek hodowli łosia. W latach 1970 oddziały nie wchodzące w skład rezerwatu przekształcono w park leśny. Od roku 1986 cały obszar leśny między ulicami Czecha, Kościuszkowców, Korkową i Jagiellońską, o pow. 516 ha jest częścią Mazowieckiego Parku Krajobrazowego. Pomimo zmiennych kolei losu uroczysko Las Sobieskiego stanowi największe skupisko starych lasów łąkowych we wschodniej części Warszawy.

Obserwacje mające na celu ustalenie składu i liczebności awifauny lęgowej przeprowadzono w oddziałach 7, 15 i 16 obecnego rezerwatu oraz w oddziale nr 5, który był chroniony tylko w latach 1933-1939. Najcenniejsze są fragmenty rezerwatu zajęte przez starodrzew dębowy i dębowo-lipowy z domieszką grabu i sosny, w wieku 100-160 lat. Najwięcej drzewostanów ponad 100-letnich (powyżej 50% powierzchni) znajduje się w oddziale 7, nieco mniej w 5, 15 i 16. Największy zwarty płat drzewostanu 150-letniego na styku oddz. 7, 8, 15 i 16 zajmuje blisko 40 ha. Oddział 5 wybrano ze względu na centralne położenie w całym kompleksie leśnym i największy, poza obecnym rezerwatem udział drzewostanów naturalnych w wieku 100-160 lat – łąk typowy (ok. 20%) subkontynentalny bór mieszany z pomnikowymi przestojami sosny i dębu szypułkowego (ok. 30%). Szata roślinna rezerwatu została opisana dokładnie we wcześniejszych publikacjach (Rowiński *et al.* 1998, Stolarz i Lesiński 1998). Warto wspomnieć liczne występowanie w rezerwacie roślin objętych ochroną gatunkową, jak: orlik pospolity, miodownik melisowaty, lilia złotogłów, szałwia baldaszkowaty, bluszcz pospolity, pierwiosnka lekarska, kalina koralowa, kruszyna pospolita, konwalia majowa. W oddziale nr 5 występują ponadto: przylaszczka pospolita i turówka leśna.

Budki lęgowe znajdowały się w następujących ilościach: w oddz 7 w roku 1990 – kilka (<10) starych i nieszczelnych albo zabudowanych. W oddz 15 i 16 w roku 1993 – 50 nowych na samej powierzchni, ponumerowanych i rozmieszczonych co 50 m na liniach siatki 200x300 m, a ponadto 48 nowych, co 50 m wokół

granicy, ale już poza powierzchnią. W oddziale nr 5 w roku 2009 tylko 4 stare przy granicy południowej.

Ryc. Lokalizacja powierzchni badawczych, — obecna granica rezerwatu, — granica rezerwatu w latach 1933-39

Fig. Localization of research areas, — present border of nature reserve, — the border of nature reserve in the 1933-39

Badania ptaków w rezerwacie prowadzono zgodnie z założeniami kombinowanej odmiany metody kartograficznej w kilku etapach. W roku 1990 zbadano oddział nr 7 (pow. 20,2 ha) (tab. 1) w ramach programu „Ptaki Warszawy”. Sześć kontroli według, trwających średnio 1,5 godz. wykonano 27 III, 5, 16 IV, 1, 27 i 29 V 1990. Oddziały 15 i 16 (razem 55,0 ha) (tab. 2) badano w roku 1993, między innymi w celu oceny efektów rozwieszenia 50 nowych skrzynek lęgowych. Przeprowadzono 12 kontroli, trwających średnio po 2,5 godz: 21 III, 5, 10, 17, 25 IV, 3, 8, 16, 29 V, 2, 10 i 20 VI. Stymulację sów przeprowadzono 26 III. W roku 2009 wykonano 8 kontroli (średnio po 1,5 godziny) w oddz. 5 (pow. 19,8 ha) (tab. 3) w dniach 21 II, 15 III, 14, 19, 29 IV, 23 V, 1, 20 VI.

W oddziale 7 stwierdzono 30 gatunków, z czego 24 spełniało kryteria lęgowych i prawdopodobnie lęgowych, a ogólne zagęszczenie wyniosło 58,5 p/10 ha.

W wymienionym oddziale obserwowano wyjątkowo wysokie zagęszczenia kowalika *Sitta europaea* (4 p/10 ha) i dzięcioła średniego *Dendrocopos medius* (2,5 p/10 ha). W oddziałach 15 i 16 wykryto odpowiednio 27 i 30, łącznie 35 gatunków lęgowych i prawdopodobnie lęgowych, a ogólne zagęszczenie ptaków wynosiło 46,0 p/10 ha). Bardzo wysokie zagęszczenia osiągnęły świstunka leśna *Phylloscopus sibilatrix* (5,1 p/10 ha) i muchołówka żałobna *Ficedula hypoleuca* (2,9 p/10 ha).

Tab. 1. Gatunki lęgowe w oddziale 7 (20,2 ha) w roku 1990

Table 1. Breeding bird species in forest compartment 7 (20.2 ha) in 1990. (1) – species, (2) – number of pairs, (3) – density in pairs/10 ha, (4) – dominance in per cent, (5) – total

Gatunek (1)	Liczba par (2)	Zagęszczenie par/10 ha (3)	Dominacja w % (4)
<i>Sturnus vulgaris</i>	28	14,0	23,9
<i>Fringilla coelebs</i>	14	7,0	12,0
<i>Cyanistes caeruleus</i>	13	6,5	11,1
<i>Parus major</i>	10	5,0	8,5
<i>Sitta europaea</i>	8	4,0	6,8
<i>Erithacus rubecula</i>	6	3,0	5,1
<i>Dendrocopos medius</i>	5	2,5	4,3
<i>Turdus merula</i>	5	2,5	4,3
<i>Dendrocopos major</i>	4	2,0	3,4
<i>Turdus philomelos</i>	4	2,0	3,4
<i>Sylvia atricapilla</i>	3	1,5	2,6
<i>Ficedula hypoleuca</i>	3	1,5	2,6
<i>Strix aluco</i>	2	1,0	1,7
<i>Muscicapa striata</i>	2	1,0	1,7
<i>Columba palumbus</i>	1	0,5	0,9
<i>Dendrocopos minor</i>	1	0,5	0,9
<i>Phylloscopus colybita</i>	1	0,5	0,9
<i>Phylloscopus trochilus</i>	1	0,5	0,9
<i>Ficedula parva</i>	1	0,5	0,9
<i>Certhia familiaris</i>	1	0,5	0,9
<i>Oriolus oriolus</i>	1	0,5	0,9
<i>Garrulus glandarius</i>	1	0,5	0,9
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	1	0,5	0,9
<i>Cuculus canorus</i>	1	0,5	0,9
<i>Accipiter gentilis</i>	+	-	-
<i>Buteo buteo</i>	+	-	-
<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	+	-	-
Razem (5)	117	58,5	100

W oddziale 5 (teren dawnego rezerwatu) obserwowano 30 gatunków, ale tylko 23 spełniały kryteria lęgowości, przy zagęszczeniu całkowitym 31 p/10 ha. Stwierdzono między innymi pewne gniazdowanie kruka *Corvus corax*, dzięcioła czarnego *Dryocopus martius* i dzięcioła średniego. Całkowita liczba gatunków ptaków obserwowanych w rezerwacie w latach 1990-2009 wynosiła 71, w całym uroczysku Las Sobieskiego 74.

Tab. 2. Gatunki lęgowe w oddziałach 15 i 16 (razem 55,0 ha) w roku 1993

Table 2. Breeding bird species in forest compartments 15 and 16 (55.0 ha jointly) in 1993.

(1) – species, (2) – number of pairs, (3) – forest compartment 5, (4) – forest compartment 16, (5) – total, (6) – density in pairs/10 ha, (7) – dominance in per cent

Gatunek (1)	Liczba par (2)			Zagęszczenie par/10 ha (6)	Dominacja w % (7)
	oddz. 15 (3)	oddz. 16 (4)	Razem (5)		
<i>Fringilla coelebs</i>	17	19	36	6,5	14,3
<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	15	13	28	5,1	10,1
<i>Sturnus vulgaris</i>	8	13	21	3,8	8,3
<i>Erithacus rubecula</i>	9	10	19	3,5	7,3
<i>Sylvia atricapilla</i>	8	10	18	3,3	7,1
<i>Parus major</i>	7	10	17	3,1	6,7
<i>Ficedula hypoleuca</i>	8	8	16	2,9	6,3
<i>Turdus merula</i>	6	9	15	2,7	6,0
<i>Phylloscopus collybita</i>	3	7	10	1,8	4,0
<i>Cyanistes caeruleus</i>	5	4	9	1,6	3,6
<i>Dendrocopos major</i>	4	3	7	1,3	2,8
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	2	5	7	1,3	2,8
<i>Anthus trivialis</i>	5	1	6	1,1	2,4
<i>Turdus philomelos</i>	3	2	5	0,9	2,0
<i>Passer montanus</i>	-	5	5	0,9	2,0
<i>Dendrocopos medius</i>	3	1	4	0,7	1,6
<i>Muscicapa striata</i>	2	2	4	0,7	1,6
<i>Sitta europaea</i>	1	2	3	0,5	1,2
<i>Strix aluco</i>	1	1	2	0,4	0,8
<i>Certhia familiaris</i>	1	1	2	0,4	0,8
<i>Ficedula parva</i>	-	2	2	0,4	0,8
<i>Garrulus glandarius</i>	1	1	2	0,4	0,8
<i>Regulus regulus</i>	2	-	2	0,4	0,8
<i>Sylvia borin</i>	1	1	2	0,4	0,8
<i>Accipiter gentilis</i>	-	1	1	0,2	0,4
<i>Buteo buteo</i>	1	-	1	0,2	0,4
<i>Dendrocopos minor</i>	-	1	1	0,2	0,4
<i>Cuculus canorus</i>	-	1	1	0,2	0,4
<i>Phylloscopus trochilus</i>	1	-	1	0,2	0,4
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	1	-	1	0,2	0,4
<i>Troglodytes troglodytes</i>	-	1	1	0,2	0,4
<i>Hippolais icterina</i>	-	1	1	0,2	0,4
<i>Oriolus oriolus</i>	-	1	1	0,2	0,4
<i>Parus montanus</i>	-	1	1	0,2	0,4
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	1	-	1	0,2	0,4
Razem (5)	116	137	253	46,0	100

Pozostałe obserwowane gatunki, nie spełniające kryteriów lęgowości to (gwiadką oznaczono lęgowe na terenie leśnym w sąsiedztwie rezerwatu): krzyżówka* *Anas platyrhynchos*, kuropatwa *Perdix perdix*, czapla siwa *Ardea cinerea*, krogulec* *Accipiter nisus*, pustułka *Falco tinnunculus*, śmieszka *Larus ridibundus*, gołąb miejski

Columba livia urbana, sierpówka *Streptopelia decaocto*, jerzyk *Apus apus*, lerka* *Lullula arborea*, skowronek *Alauda arvensis*, dymówka *Hirundo rustica*, oknówka *Delichon urbica*, świergotek łąkowy *Anthus pratensis*, pliszka siwa *Motacilla alba*, jemioluszk *Bombycilla garrulus*, pokrzywnica* *Prunella modularis*, kwiczoł *Turdus pilaris*, drożdżik *Turdus iliacus*, paszkot *Turdus viscivorus*, piegża* *Sylvia curruca*, cierniówka *Sylvia communis*, raniuszek *Aegithalos caudatus*, sosnówka* *Periparus ater*, sroka* *Pica pica*, kawka *Corvus monedula*, gawron *Corvus frugilegus*, wrona siwa* *Corvus cornix*, wróbel *Passer domesticus*, dzwonec* *Carduelis chloris*, czyż *Carduelis spinus*, makolągwa *Carduelis cannabina*, krzyżodziób świerkowy *Loxia curvirostra*.

Tab. 3. Gatunki lęgowe w oddziale 5 (19,8 ha) w roku 2009

Table 3. Breeding bird species in forest compartment 5 (19.8 ha) in 2009. (1) – species, (2) – number of pairs, (3) – density in pairs/10 ha, (4) – dominance in per cent, (5) – total

Gatunek (1)	Liczba par (2)	Zagęszczenie par/10 ha (3)	Dominacja w % (4)
<i>Fringilla coelebs</i>	11	5,5	17,7
<i>Sturnus vulgaris</i>	9	4,5	13,8
<i>Parus major</i>	7	3,5	11,3
<i>Dendrocopos major</i>	5	2,5	8,1
<i>Turdus merula</i>	4	2,0	6,5
<i>Sylvia atricapilla</i>	4	2,0	6,5
<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	3	1,5	4,8
<i>Cyanistes caeruleus</i>	3	1,5	4,8
<i>Sitta europaea</i>	2	1,0	3,2
<i>Oriolus oriolus</i>	2	1,0	3,2
<i>Dryocopus martius</i>	1	0,5	1,6
<i>Dendrocopos medius</i>	1	0,5	1,6
<i>Dendrocopos minor</i>	1	0,5	1,6
<i>Anthus trivialis</i>	1	0,5	1,6
<i>Troglodytes troglodytes</i>	1	0,5	1,6
<i>Erithacus rubecula</i>	1	0,5	1,6
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	1	0,5	1,6
<i>Hippolais icterina</i>	1	0,5	1,6
<i>Muscicapa striata</i>	1	0,5	1,6
<i>Ficedula hypoleuca</i>	1	0,5	1,6
<i>Garrulus glandarius</i>	1	0,5	1,6
<i>Corvus corax</i>	1	0,5	1,6
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	1	0,5	1,6
<i>Strix aluco</i>	+	-	-
<i>Phylloscopus trochilus</i>	+	-	-
Razem (5)	62	31,0	100

W poszczególnych oddziałach odbywało lęgi od 23 do 30 gatunków (łącznie 38, w tym 3 z listy gatunków umieszczonych w załączniku I Dyrektywy Ptasiej). Zagęszczenia zięby, szpaka i bogatki różnią się od stwierdzonych w oddz. 15 i 16 przez Rowińskiego

et al. (1998), na co może mieć wpływ „efekt obserwatora” i odmienne poprowadzenie trasy liczeń. Na liczebność dziuplaków mogła wpłynąć większa liczba skrzynek lęgowych 1993 – 50 nowych na samej powierzchni i 48 nowych wokół granicy, ale już poza badaną powierzchnią oraz 170 w roku 1995 i powiększenie (celowo przez ludzi i przypadkowo przez dziecięły) otworów wlotowych skrzynek, przystosowanych pierwotnie do modraszki i muchołówek. Jednocześnie wyjątkowo zgodne są wyniki z roku 1993 oraz z 1995 (Rowiński *et al.* 1998) dotyczące liczebności, a nawet rozmieszczenia świstunki leśnej, pierwiosnka, kapturki, gajówki, świergotka drzewnego i puszczyka. Ogólne zagęszczenia i liczba gatunków są porównywalne z wynikami różnych autorów dotyczącymi 17 lasów liściastych – zestawienie z pracy Rowińskiego *et al.* (1998): zakres zagęszczeń 48,5-229par/10 ha, liczba gatunków 27-44.

Umiarkowanie zbliżony skład gatunkowy (podobieństwo 62,2-68,5% w porównaniu z oddziałami 15 i 16), ale wyraźnie mniejsze zagęszczenia ptaków (ok. 28 par/10 ha) występują w odległym 2 km od Rez. im. Sobieskiego rezerwacie Kawęczyn. Rezerwat Kawęczyn utworzony w roku 1998, mimo, że stanowi pozostałość tej samej Puszczy Mazowieckiej, różni się mniejszą ilością starych drzew, brakiem skrzynek lęgowych, występowaniem zbiorowisk okrajkowych i zdegradowanych, dużą penetracją turystyczną i jest otoczony przez ruchliwe i głośne ciągi komunikacyjne (Stolarz *et al.* 2001). Wysokie podobieństwo gatunkowe (88,2%) stwierdzono pomiędzy Rezerwatem im. Sobieskiego i rezerwatem Dębina I koło Klembowa (200-letni drzewostan grądowy), w którym prowadzono obserwacje jakościowe w roku 2008 (Stolarz *in litt.*)

Porównanie z innymi terenami chronionymi wskazuje na znaczącą rolę Rezerwatu im. Sobieskiego, wraz z przylegającym parkiem leśnym, w utrzymaniu podmiejskich populacji rzadkich gatunków ptaków leśnych. Puszcząński charakter oddziału 5 i występowanie w nim gatunków ptaków wymagających szczególnej ochrony sugeruje rozważenie powiększenia rezerwatu do rozmiarów zbliżonych do poprzednich.

Literatura

- Kobendza R. 1933. *Las Wawerski ze stanowiska fitosocjologii*. Ochr. Przyr. 13: 41-59.
- Rowiński P, Nowakowski JK, Kowalski M. 1998: *Zespół ptaków lęgowych „Rezerwatu im. Króla Jana Sobieskiego” w Warszawie*. Kulon 3: 75-87.
- Stolarz P, Lesiński G. 1998: *Kręgowce rezerwatu im Króla Jana III Sobieskiego w Warszawie*. W: Barczak T, Indykiewicz P. (red.): Fauna Miast. 241-244.
- Stolarz P, Stolarz E, Fogel P. 2001. *Ptaki rezerwatu Kawęczyn w Warszawie*. W: Indykiewicz P, Barczak T, Kaczorowski G. Bioróżnorodność i ekologia populacji zwierzęcych w środowiskach zurbanizowanych. 209-212.

Adres autora:

Centrum Ekologii Człowieka, ul. Kościuszki 24, 05-075 Warszawa-Wesoła, e-mail: pstolarz@amwaw.edu.pl

---

**BIRDS OF THE KING JAN III SOBIESKI NATURE RESERVE IN WARSAW
IN THE PRESENT AND HISTORICAL BOUNDARIES**

Summary

In 1990, 1993, and 2009, communities of breeding birds were surveyed in succession on 3 plots with a total area of 95 ha in the King Jan III Sobieski forest reserve in Warsaw. The reserve protects oak-lime-hornbeam forests, open oak forests, and mixed forests up to 160 years old. High densities were noted for the Middle Spotted Woodpecker *Dendrocopos medius*, Pied Flycatcher *Ficedula hypoleuca* and Nuthatch *Sitta europaea*. Also the Goshawk *Accipiter gentilis*, Buzzard *Buteo buteo*, Tawny Owl *Strix aluco*, Red-breasted Flycatcher *Ficedula parva*, and Raven *Corvus corax* are nesting within the reserve.